

ТАКТОВИКОВІ РИТМИ У ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

Розглянуто ритмічні характеристики поетичної творчості Ліни Костенко. Схарактеризовано загальний ритмічний спектр, некласичні (тонічні) тенденції та проаналізовано особливості використання тактовика й архітекτονіку тактовикових творів.

Ключові слова: *ритміка, Ліна Костенко, тактовик, ритмічні форми.*

Поетія українських шістдесятників стала своєрідним феноменом своєї доби завдяки новим яскравим образам, несподіваним метафорам, поєднанню традиційних і новаторських форм, звукопису і грі. Натомість ритміка не поспішала змінюватися, обережно торкаючись нових некласичних віршових форм, ховаючи їх під класичним віршем, влітаючи в канву поліметричних композицій. Саме в цьому ключі цікавим є доробок однієї з найвизначніших шістдесятниць – Ліни Костенко, чия творчість справила враження і вплив на багатьох поетів і поеток наступних поколінь, стала об'єктом багатьох розвідок і досліджень; поезію якої цитують і зараз, в часи коротких дописів та мережевої інтертекстуальності. Важливо зрозуміти, що відбувається в цей час у ритмічній площині її творчості і що дало змогу її поезії торкнутися серця кількох поколінь людей незалежно від освіти і соціального статусу.

Питання віршової організації творчості Ліни Костенко досліджували О. Башкирова, Н. Костенко, до нього зверталися у своїх дослідженнях В. Брюховецький та Л. Краснова.

Для цієї статті за об'єкт дослідження було взято дві антології авторки: «Виbrane» (К.: Дніпро, 1989) та «Триста поезій. Вибрані вірші» (К.: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2014). Переді мною не стояло завдання дослідити поетапний розвиток ритмічної різноманітності у творчості авторки – це блискуче зробила Ольга Башкирова, авторка дисертації «Версифікація Ліни Костенко (метрика, ритміка, фоніка, строфіка)» (К., 2005). Натомість цікавила загальна картина на ґрунті стислого аналізу творчості через аналіз вибраного за всі роки творчості, саме так можна побачити сконденсовану палітру ритмічних форм і зробити висновки не про тенденції у різні періоди творчості, а про прихильність авторки до певних розмірів і особливості ритміки усієї її творчості.

Загальна ритмічна картина поезій Ліни Костенко. Для цілей цієї статті було проаналізовано 510 оригінальних поетичних творів, що становить у

сукупності 14 082 рядки (повторювані твори не враховувалися). Це дає змогу побачити цілісну картину ритмічного розмаїття творчості Ліни Костенко, при цьому динаміку показників під час аналізу не враховано.

Отже, під час дослідження було встановлено, що класичні розміри використано у 77,84% творів (84,26% рядків), серед них переважає ямб – 68,24% (78,67%), менше становлять хорей і анапест – 4,31% (2,79%) та 3,14% (1,53%) відповідно, небагато амфібрахічних творів – 1,76% (1,03%) та менш ніж піввідсотка дактилічних. Трискладовик зі змінною анакрузою є рідкісним вкрапленням у поліметричних формах. Щодо неklasичних розмірів, то їхня частка виявилася, на подив, невеликою – 17,06% (15,36%), серед них чільне місце посідає дольник – 12,55% (11,78%) та верлібр – 4,12% (3,32%). Акцентний вірш відсутній. І, власне, сфера нашого інтересу – тактовик – з'являється поодиноким, але постає як самостійним розміром, так і в поліметричних структурах і загалом становить 0,39% (0,26%). В абсолютних значеннях тактовик представлений двома оригінальними творами, а з урахуванням вкраплень у поліметричних композиціях становить загалом 37 рядків.

Не можемо зовсім не згадати присутню тут силабіку – її частка рівнозначна частці тактовика (чи випадково?) – 0,39% (0,26%), та віршів у прозі – 0,20% (0,17%). Поліметричні конструкції (поліметричні композиції та перехідні метричні форми) загалом становлять 4,51% творів (в абсолютних значеннях – 23 твори), при цьому кількість рядків у їх складі розподілена і включена до складу окремих розмірів.

З цього масиву даних напрошуються два висновки. По-перше, вірш Ліни Костенко, попри його високу художню цінність і актуальність, переважно метрично однорідний і написаний класичним розміром, зокрема ямбом, що не робить його ритмічно особливим; і навіть значна частка дольникових ритмів є тому додатковим підтвердженням (тут дольники виступають швидше у своїй тенденції тяжіння до класичної впорядкованості). По-друге, разом з тим, тут трапляються випадки цілком неочікуваних вкраплень тактовика, силабіки, помежових форм між віршем і прозою (верлібрів, віршів у прозі). І саме ці невластиві загальній тенденції відхилення є особливо цікавими і важкими дослідницької уваги.

Некласичний вірш Ліни Костенко і роль тактовика у ньому. Неповторність творчого голосу Ліни Костенко, на думку Ольги Башкирової, полягає у двох провідних тенденціях: «нерозривний зв'язок з великою поетичною традицією, що втілюється передусім у класичних формах, з одного боку, і тяжіння до невимушеного живомовного викладу – з іншого» [4, с. 206]. Цим пояснюється і невелика частка некласичних розмірів у творчості авторки, і їх органічне вплетення в канву загального класичного ритму. Це, наприклад,

чітко простежується у циклі «Летючі катрени», більшість віршів-строф якого написані ямбом, але трапляються органічні вплетення як дольника, так і тактовика. Ось, для прикладу, деякі з таких переходів:

Ура!		Дк4	
Дозволено бути сміливими			
Ох же ж і поговоримо		Дк6	Дк4–6
ох же й покричимо			
Між іншим вовка уже підсмалили		Дк4	
Уроків історії не вчимо		Дк4	
* Людей на світі смуток не трима		Я5	
Розвію хмару над життям навислу		Я5	
Іронія –		Я5	Я5
це блискавка ума			
котра освітить всі глибини смислу		Я5	
* Режими хунти і преторії		Тк4 (Я4)	
Минало все		Тк5 (Я5)	
лишалися народи			
А грати що ж		Тк4 (Дк4)	Тк4–5
це канва історії			
Треба ж на чомусь вишити		Тк5	
обличчя свободи			

Такі рубаїстичні мотиви ніби самі диктують пливучий ритм віршів, що додає їм органічності. При цьому тактовик тут постає як у своїх повнонаголошених двоскладникових (ямбічних) ритмічних формах, так і в дольникових. Чиста ритмічна форма тактовика підкреслює увесь вірш, з'являючись в останньому рядку, що розвінчує всі сумніви щодо форми цілого твору. Зрозумілим також стає те, що поява чистого тактовика не випадкова ще й тому, що кінцівка цього твору імітує риторичні фігури, чим наближує вірш до розмовної мови. Це не риторична фігура за своєю суттю, хоча б тому що ствердження це чи запитання – цілком не зрозуміло, але розмовна конструкція «Треба ж (на чомусь вишити)...» якраз і вимагає більш тонізованого ритму.

І це не одиничний випадок. Інший зразок тактовика у складі поліметричної конструкції – уривок з поеми «Зоряний інтеграл». Увесь твір перемежований окремими власне тактовиковими та близько-тактовиковими рядками (які можна трактувати і як тактовикові, і як інші – дольникові, ямбічні тощо) – приклади таких віршів наводилися у моїй статті «Тактовик: проблема самовизначення і «внутрішній слух» віршознавця», представлений у збірнику статей віршознавчого семінару (К., 2014). Та наприкінці твору дольник, який є домінуючим розміром V та VII частин поеми, переходить у чистий тактовик:

Із найдрібніших зоряних крихт!
Вища математика віку:
З СУМИ БЕЗКОНЕЧНО МАЛИХ
ВИНИКАЄ БЕЗКОНЕЧНО ВЕЛИКЕ.

При цьому тяжіння до силаботонічної впорядкованості тут зберігається за рахунок використання однакової ритмічної форми тактовика – форми –3–2–, змінюється лише анакруза в останньому рядку: з нульової на двоскладову.

Та окрім таких тонічних «навантажень» до суто класичних або дольникових ритмів, тактовик виступає цілком самостійним розміром у кількох проаналізованих віршових творах авторки, зокрема у віршах «Життя – як вокзал...» та «Це не чудо, це чад, мені страшно такого кохання...», про які йтиметься далі.

Архітектоніка тактовиків Ліни Костенко. Очевидно, що на використання тактовика в контексті переважно класичних ритмів мали бути якісь причини. З проаналізованого масиву текстів лише два написані тактовиком. Перший – «Життя – як вокзал...» – текст, у якому окремої уваги заслуговує авторський віршоподіл, що витворює рвану структуру з коротких двостопних рядків. Разом з тим, для аналізу деякі з них об'єднуються у довші. Якщо придивитись детальніше, вірш містить і трискладовики зі змінною анакрузою, і навіть ямбічний рядок, що не охоплюється тактовиком. Але все ж, більшість рядків написані тактовиком, у тому числі його чистими та дольниковими формами. При чому спостерігається тенденція, де в рядках, у яких між окремими словами стоїть тире, переважно дольниковий ритм, а у тих, які містять окремі слова-речення, розділені крапками, переважає тактовик (хоча це лише тенденція, а не закономірність). Таким чином, тактовик часто утворюється за рахунок довгих закінчень слів в однослівних реченнях всередині рядків. Щодо форм чистого тактовика, то тут зустрічаються різні форми, зокрема:

–3–2–2–: Люстра – електрична сестра орхідей.

–2–0–1: Черга. Буфет. Каси.

В цілому, джерелами тонічного (зокрема тактовикового) ритму в даному творі є: з одного боку, складна синтаксична (а звідси і пунктуаційна) будова твору (односкладні номінативні речення, двоскладні з іменниковими присудками), а з іншого – ідейно-смісловий контекст (сама тема «життя – як вокзал» ніяк не наштовхує на силаботонічну впорядкованість, а навпаки – вимагає якнайбільшої безсистемності і руху).

Другий текст – «Це не чудо, це чад, мені страшно такого кохання» – тактовиком можна вважати суто формально, адже більшість ритмічних форм тактовика тут становлять його трискладові повнонаголошені форми (анапестичні). Тактовик тут з'являється знову ж таки для підсилення смислового

навантаження (зміни ритму серцебиття, дихання, уривчастості). І оскільки решта тексту – анапест, ці тактовикові коливання досить відчутні і не можуть бути сприйняті за випадковість у творчості такої авторки.

Отже, тактовик у творчості Ліни Костенко продиктований контекстом, ідейно-смысловим малюнком, звуковим та синтаксичним рядом. Це швидше виняток, що ще раз підтверджує закономірність у тяжінні до класичного ритму, але такий виняток в рази більше помітний на тлі загального силаботонічного і подекуди дольникового ритму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Башкирова О. М.* Версифікація Ліни Костенко (метрика, ритміка, строфіка фоніка). Автореферат дисертації на здобуття наук.ст.канд. філол.н. – К., 2005. – 18 с.
2. *Костенко Л. В.* Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
3. *Костенко Ліна.* Триста поезій. Вибрані вірші. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. – 416 с.
4. *Український дольник: Колективна монографія / за ред. Н. В. Костенко.* – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 432 с.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2015.

Афанасьєва В. С., асп.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТАКТОВИКОВЫЕ РИТМЫ В ПОЭЗИИ ЛИНЫ КОСТЕНКО

В статье рассмотрено ритмические характеристики поэтического творчества Лины Костенко, охарактеризовано общий ритмический спектр, неклассические (тонические) тенденции и проанализировано особенности использования тактовика и архитектонику тактовиковых произведений.

Ключевые слова: *ритміка, Ліна Костенко, тактовик, ритмічні форми.*

Afanasiyeva V., postgraduate,
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

ТАКТОВУК'S RHYTHMS IN LINA KOSTENKO'S POETRY

The article deals with rhythm features of Lina Kostenko's poetry, characterizes general rhythm spectrum, non-classic (accentual) trends and analyzes the peculiarities of use of taktovyuk verse and the ordinance of the poems written in taktovyuk.

Key words: *rhythm, Lina Kostenko, taktovyuk, rhythmic form.*